

A szűkebb haza

z ördög tudja hányadszor kezdek bele ebbe a Nagyszederfába. Tény, hogy mindig beletörök a bicskám. Mert a nekifutásban benne foglaltatik, hogy most egy nagyon otthonos, minden ízével hozzám tartozó, bensőséges témáról akarok beszélni. Hiszen ez a fa a lerombolt Alsórácegres egyetlen élő emléke, kapocs a múlthoz, kapocs a műveimhez is, hiszen hányszor, de hányszor szerepel az írásaimban. Íme a nevét is nagybetűvel írom, és egybe, fittyet hányva a helyesírási szótár előírására. S mindeközben elfog a felhomályló bizonytalanság, valami csendesen, de megállíthatatlanul szivárgó idegenség. Hogy is állok én ezzel a fával?

A Nagyszederfa a pusztát északról lezáró magtár robusztus, sárga tömbje szomszédságában állt, kicsit távolabb a központtól, amihez persze hozzátartozik, hogy az egész település széle-hossza nem volt nagyobb három-négyszáz méternél. Valamelyik öreg azt mondta, tilos kivágni, mert rajta van a katonai térképeken. Ez kétségtelen kölcsönzött neki némi tekintélyt azon kívül is, hogy gyerekkoromban hatalmasnak tűnt, a fák királyának. Amikor aztán pár éve, egy tévéforgatás alkalmával el akartam dicsekedni a stábnak az én óriásommal, hitetlenkedve néztem, hogy egy alacsonyka, ritka lombú, félig-meddig kiszáradt törpe áll a Nagyszederfa helyén. Még szerencse, hogy közelebb menvén hozzá, előtűnt valóban királyi vastag, dudorokkal, odúkkal ékes göcsörtös törzse. A vak is láthatta, magasra nyúló ágai elszáradtak, letöredeztek, és a helyükön csenevész, ifjú hajtások erőlködtek a vaskos törzsön. Egy-két vastag, elszáradt ág ugyan még kísértetiesen meredezett az ég felé, döbbenet láttam, az egyikre valaki lókoponyát szögezett, úgy fehérlett ott, mint a halál üzenete.

Egyszóval ő az. Akárhogy is, de még eleven. Miért kel velem birokra mindig, amikor pedig úgy hiszem, barátságosan közeledem felé.

Most azért jutott ez eszembe, mert a szűkebb hazáról akarok beszélni. Elmondani, hogy nem egy csapásra ismeri meg az ember, hanem lépésről lépésre. A kisgyerek kimerészkedik a szülői védelem varázsköréből a külvilágba. Először csak a Nagyszederfáig. Aztán tágul a kör, nyílnak a dimenziók. A táj, a nyelv, a közösség, a történelem, az élővilág és a költészet. Ezt szerettem volna nyomon követni, de nagyon hamar kiderült, majdnem lehetetlen vállalkozás. Hiszen az időben távoli képek egymásra másolódnak, hogyan tudnám belőle kihámozni a megismerkedés pillanatát. Mikor járhattam először a legközelebbi faluban, Sárszentlőrincen?

A Tolna megye nagy képeskönyve című kiadvány előszava.

Kusza képek: Nagy Jóska boltja az ajtófélfára akasztott ostorszíjköteggel, a dézsamaház komor, erődítményszerű épülete a templom mellett. A templomtorony gombján a koronás magyar címer. A fenyő Fábián esperes úr udvarán. Szigetiék hatalmas, ólomléptű ökrei. Meg a falusi búcsú, márc, vattacukor, körhinta. A körhintát gyerekek hajtják, cserébe minden hatodik körben maguk is fölülhetnek, a körbeforgó, előrenyújtott nyakú fapapirákra. Meg a csapra vert söröshordó, ahogy a kis tömzsi ember rázuhintja a rézcsapot a hordó dugójára, és bugyborékol mellette a sörhab.

Ezek az első emlékek. És persze a szívbe markoló idegenség. Mintha egy másik kontinensen járnék, itt semmi sem az enyém, mindenből süt az idegenség. Hányszor jártam meg az Alsórácegresről Sárszentlőrincre vezető földutat? Csak az iskolába járás révén legalább ezerszer. Az út lassan-lassan hozzám szelődött. Ismerem minden kanyarulatát, horpadását, a szélén őrködő fákat, bokrokat. Az út akkor már a szűkebb hazához tartozott. Nem is beszélve a Nagyszederfáról. A Nagyszederfa a legbelsőbb, biztonságos világ része lett. De a falu még sokáig idegen maradt. Ellenség. Még második osztályos koromban is legyűrhetetlen ellenérzést hordoztam magamban a falu iránt. A falu vége után néhány méterrel egy hantpiramist építettem, s hogy még föltűnőbb legyen kukoricaszárból meg egy kitépott füzetlapból összeeskábáltam egy zászlót, kitűztem a hantépítmény csúcsára, s alárejtettem szívbeli üzenetemet: „Lőrinciek, egyen meg benneteket a rosseb!” Másnap azért kissé behúzott nyakkal mentem az iskolába. A falu Rácegres felé eső legszélső házában lakott Miszlai Pista bácsi, a postás. Ott állt a háza kapujában, elnéző fintorral nézett rám, megcsóválta a fejét, és csak annyit mondott: „Ej, te gyerek, te gyerek!” És szívbeli jóindulat áradt belőle. Ettől a pillanattól kezdve a belső hazához, a biztonsághoz tartozott Miszlai Pista bácsi is meg a háza is. Szép lassan behódolt Sárszentlőrinc is, azaz, hogy inkább én hódoltam be Sárszentlőrincnek. Most, hogyha a kisszékyei Babaszó fölötti dombról meglátom egy távoli völgy elnyújtott V-betűjében fölfehérteni a sárszentlőrinci templomtornyot, megdobban a szívem: ott van az én szeretett hazám. Mint ahogy most már az a Babaszó fölötti domb is. Így hódítottuk meg egymást a környező falvakkal, Kisszékyel, Simontornyával, Pálfával. Kisszékybe a Hamarászón keresztül vezetett a horhosokkal, vagyis ahogy erre mondják, „horgosokkal” tarkított földút. Simontornyai első utamra még homályosan emlékszem. Azért bizonyos, hogy első, mert lóréval mentünk, s a lóré, vagyis a keskenyvágányú lóvontatású kocsikkal közlekedő kisvasút már ötéves korom táján megszűnt, ez az utazás tehát korábban történt. Ültünk a gabonás zsákokkal megrakott apró vasúti kocsik tetején, a ló patája éle neki-nekikocant a talpfáknak, a kocsis, Barta bácsi völgynek menet tekergette a nyikorgó vasféket, és egyszercsak a szederfákkal övezett út enyhe kanyarja után előtűnt egy istálló, előtte különös vastag gerendákból rótt építmény. „Bikakörmölő”, mondta Barta Ignác. Itt kezdődött Simontornya. Nekem máig is ezzel a rég nem létező bikakörmölővel kezdődik. A bőrgyár, a barátok rendháza, a mozi, a valaha volt vasúti állomás rozmaringjai, Gottlieb úr boltja, az ágyugolyókkal megszórt várfal meg a pusztai gyerek számára szinte

nagyvárosinak tűnő csillogás mind későbbi élmény. Pálfa a három templomtornyával, a gőgös grófi kastéllyal. A Sió-parti „remészeken” át vezetett az út Pálfára, apám falujába, ahol szinte mindenki rokonunk volt. Remész. Hol ismerik ezt a szót Alsórácegresen kívül? Azt gondoltam sehol. Akárcsak a hömbölgöni ígét vagy a szédibabát meg a ballangkórót, a csundit, a kandit. A remész Fejér megyében is kisebb erdőt, fás területet jelent, a hömbölgönit meg egyenesen az Alföldön hallottam, ott is ugyanúgy gurul, hengergözik értelemben. S másutt is játszották a gyerekek a szédibabát, kitárt karral pörögtek, és kiabáltak „szédibaba, szédibaba”, amíg csak el nem kezdett velük forogni a világ. A ballangkóróról meg országsherte tudják, hogy ördögsekér a jelentése. A csundi ökörhajtásra alkalmas rövid nyelű, kötélből font ostor, a kandi pedig az istállóhoz kapcsolódó abrak-tároló építmény. A nyelv nem elválaszt. Összeköt. Átala is bővül, tágasodik a világ a Nagyszederfa körül.

Nagyon élesen emlékszem arra is, amikor először léptünk „idegen földre”. Igaron történt a dolog. Lovas kocsival mentünk apámmal, talán Szilasbalhástra, talán Dégre, már nem tudom pontosan, de Igaron az első háznál azt mondta apám: „Ez már Fejér megye.” Nyilván ettől a perctől kezdve tudatosodott bennem, hogy én tolnai vagyok. Hogy később már más szemmel nézzem az addig soha nem látott megyémbeli falvakat. Kurd, Csibrák, Döbrököz. Hiszen ez Tolna! Nevetséges, nem? De aztán mégis azt gondolja az ember, kell valamilyen behatárolt egység. Ahova tartozik, amiért felelősséget érez. Hogy legyen honnan elindulnia. Hogy megbarátkozzon a mássággal, a hasonlósággal. Hogy észrevegyem, hogy a zalai dombok ugyanolyan bensőségesen rejtegetik kis falvaikat, mint mifelénk Tolnában, itt Alsórácegestől nyugatra, ahol az egykori hegyháti járás kezdődik varázslatosan szép dombjaival, vadregényes erdeivel. Vagy a Fejér megyei Örs pusztá, az egykori mocsár, a Sár szélén, lapályos, tavacsákkal szabdalt vidék, éri az ember a nedvekkal átítatott föld éltető erejét, ha leszúrnék ide egy ágacska azonnal életerős fává cseperedne, gondolom magamban. Éppen ilyen a táj az én pusztámtól keletre, a Sió és Sár víz között. A Sziget. Zöldellnek rajta a haragoszöld cukorrépa-mezők, a szinte az égig érő, vastag szálú kender, a fűzfabokrok zöld lobbanások a nyújtózzkodó, büszke jegenyék között.

Gyerekként „mesztélláb” megyek a földúton a szikrázó nyárban, a lábujjaim között átbuagyborékol a forró homok. Az őszi esték a szitáló ködben, az enyészetet és a fölszántott föld különös illata leng körülöttem. Távolról halk füttyentéseket hallok, de már nem félek, mert apám elmagyarázta, hogy ez az ugartyúk hangja. Apám különben is fogja a kezemet. Megmutatja a vérehulló fecskéfüvet, az egérárpát, a lándzsás levelű úti füvet. Az ott a szőriszarka s az a madár, amelyik buk-fencezni is tud röpködés közben az a bíbic. S az a fű fölött surranó árny nem ürge, nem patkány, hanem madár. Úgy hívják kecskefejő. S a Csetény dombi tégláról is tudja honnan származik. Különös téglá, látszik, égetés előtt polyvát kevertek az agyagba, a téglá felületén apró szabályos mélyedések, a kiégett polyva nyoma. Itt egy középkori falu állt, Cseténynek hívták. Már csak ez a domb őrzi a nevét, mert a török hódoltság alatt elpusztult. Ahogy elpusztult Rácegres is, csak akkor

még Királyegresnek hívták. A török kivonulása után rácok telepedtek ide, de mivel leginkább fosztogatással foglalkoztak, a XVIII. század elején a simontornyai kurucok kiverték innen őket. De ím, a nevük megmaradt. Olyannyira, hogy az én, valószínűleg a XIX. század elején, még Anna major néven épült pusztám is átkelesztelődött később Alsórácegres névre.

Legközelebb, amikor pattogatott kukoricát árulni mentünk a bátyámmal a simontornyai piacra, hosszan álldogáltam a vár előtt, bámultam a téglák közé szorult ágyúgolyókat, s láttam, ahogy a kivont kardú kuruc szellemcsapat kilovagol a kapun.

S nagyobbacsán már azt is tudtam, hogy Felsőrácegresen született Illyés Gyula, hogy Petőfi Sárszentlőrincen járt iskolába, Vörösmarty Görbőn írta a Zalán futása előhangját. Megyek az Úzd és Borjád közötti úton. Bizony négy ökör lassacsán ballag rajta a szekérrel. Csillagos odafönn az ég, és egy ifjú pár csillagot választ magának. A felsőrácegresi iskolában a tanító bácsi verset olvas az öregbéresről, s mi büszkén ülünk az összefarigcsált hosszú padokban, akár mi írtuk volna azt a verset. S aztán állok a görbői kúria mellett, az idős hölgy egy őszöreg fenyőre mutat, látja a kérgén ezt a vésetet? Igen látom, dudoros, vastag forradás. Ez a monogramja. V M. Ő maga véste bele.

Alsórácegresre visznek az álmaim. Visszatérő álom. A gyermekkori szobában alszom, kinyitom a szemem, és látom, hogy a mennyezet tele van repedéssel. A repedések egyre tágnak, már bevilágít a kék ég, baljóslatú felhők úsznak a fejem fölött. S akkor fölébredek a pesti szobában, odakinn a kukásautó fémes csattanásai.

Megkönnyebbülés helyett nyomasztó hiányérzet. Hát lehet, hogy valami végleg elveszett?

Aztán a nyáron autóztam hazafelé, még Fejér megyében jártam, valahol Sárhatvan és Örs puszta között. Súlyos egytömbű meleg nehezedett a világra, amolyan gyerekkori, oldalt a szittyós, víztükör-villogásos nyárfás táj, valami földöntúli erő szivárgott belőle, és nagyon határozottan éreztem, hogy ami egykor megvolt, ami egykor megtörtént, az mind megmarad. Mint egy láthatatlan, lerombolhatatlan építmény áll ma is. Benne a rég elkorhadt fák, földdé vált emberek, romba dőlt épületek, a pusztai bálból kiszivárgó citeramuzsika, a kanászbojtár kurjantása, s az a mozdulat, ahogy egy szép lány hátrasimítja a homlokába hulló hajtincset. S különben is, a Nagyszederfa még áll, és én most megyek hazafelé. ☒